

Társadalomvédelmi konferencia Siófokon

A Társadalomvédelem Nemzetközi Társasága kezdeményezésére immáron másodszor¹ került sor Magyarországon tanácskozásra. Idén Felelősség és társadalom. Felelősség a bűncselekményekért, a szabálysértésekért címen futott az értekezlet szeptember közepén.² Nem tudni miért, most kisebb érdeklődés övezte mind a szakmai, mind a szélesebb közvélemény körében, mint négy évvel ezelőtt. Talán azért, mert annak idején a tanácskozás témája: „a társadalomvédelem és a bűnözés megelőzése” igen szorosan kapcsolódott a kidolgozás alatt álló bűnmegelőzési koncepcióhoz, szinte előkészítő fóruma volt a tervezett jogszabálynak.³

A bűnmegelőzési kódex máig nem készült el. Nem hinném, hogy az efeletti sértettség munkál a háttérben, inkább a politikai korszakváltás vonja el a figyelmet. A közhangulat is ezt jelzi. Az embereket az adó- és megélhetés, demokrácia és pluralizmus problémái foglalkoztatják. Az elméleti jogászságban túltng az alkotmányozó kedv, míg a „tétéles jog” művelői jobbára hallgatnak, a jogalkalmazók pedig csendben dolgozva várják a „kibontakozást”, melyhez igazodhatnak. E munkamegosztás kétes értékű. A bűnügyi tudományok hallgatása azt sugallja: „minden nagyon jól van”, s ez ma már hitelképtelenné teszi a társadalom előtt, melynek történelmi emlékképeiben a csend és rendhűség sokszor jelentette a politikai szolgálólányruha rendész uniformissá válását.

A siófoki konferencia végre megtörte a bűnügyi tudományok csendjét. A tizenöt országból érkező közel kilencven résztvevő⁴ és Marc Ancelnek, az új társadalomvédelmi mozgalom megalapítójának, e nagyhatású kriminálpolitikai irányzat „elő klasszikusának” jelenléte – ideális feltételeket teremtett a hozzászólások számára. A témakör pedig szélesre nyitotta a kaput a vitázók előtt. Mindenfajta beszámoló, kritikai észrevétel, jobbító szándék helyén való volt, akár az egész büntetőrendszer átépítését, akár csak részleteit vette célba.

- 1 Az 1984-es konferenciáról szóló ismertető „Nemzetközi szimpozion Visegrádon” címmel a Módszertani füzetek 1984/3. számában jelent meg.
- 2 Az 1988-as konferenciát az Eötvös Loránd tudományegyetem Kriminológiai Tanszéke, a Magyar Jogász Szövetség Kriminológiai és Kriminálisztikai Szakosztálya és a Belügyminisztérium Államigazgatási Főiskolája szervezte meg a bűnügyi hatóságok: Igazságügyi Minisztérium, Legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság és Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága támogatásával.
- 3 Lásd erről bővebben: a bűnmegelőzésről írott I–II. kötetet (szerk.: Szűk László), az IM Tudományos és Tájékoztatói Főosztályának kiadványát. Bp., 1983, 1984. Ebben huszonhárom kutatási rész-tanulmány és egy összefoglaló található. Ugyanerről: A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei. Kriminológiai Közlemények 1984/1. szám (szerk.: Lévai Miklós) MTA Kriminológiai Társaság.
- 4 A kongresszus nyugati résztvevői tulajdonképpen reprezentálták a másik két nagy nemzetközi bűnügyi szervezetet, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaságot és a Nemzetközi Börtönügyi Társaságot, valamint az ENSZ-nek a bűnmegelőzéssel és a bűnelkövetők kezelésével foglalkozó európai szervezetét.

S mindehhez hozzájárult a nemzetközi tapasztalatok összehasonlításának lehetősége. Bár ami ez utóbbit, a külhonnal való egybevetést illeti, a konferencia aránylag szegényes kínálatot nyújtott.

A külföldi résztvevők nyugati csoportja (angolok, olaszok, franciák, németek, japánok, svédek és finnek) a nemzetközi konferenciaélet összeszokott, tudományos „vándortársulata” kissé fáradtan érkezett a pár nappal előtte záró X. kriminológiai világtalálkozóról és jobbára az új társadalomvédelem szakajtóból⁵ ismert tételeit ismételte. Csupán néhány szélsőséges hang színezte a palettát. Megszólt a büntetőjog szükségességét tagadók egyre zsugorodó táborának képviseletében H. Zander az NSZK-ból, Ch. Mayerhofer bécsi főügyész pedig a most divattá váló ún. neoklasszikus büntetőjogi felfogás érveit adta elő. A szocialista országok képviselői, így a cseh, NDK, bolgár, lengyel, de még a szovjet hozzászóló sem érkezett az új szelek szárnyán, mindannyian a fennálló rendszer mellett érveltek.

A tanácskozás gondolati gerincét a magyar felszólalások képezték, melyek három fő téma köré csoportosultak. *Felelősség és társadalom* c. előadásában Vigh József egyetemi tanár a konferencia fő szervezője, honi gazdája a felelőség általános fogalmi kérdéseit taglalta, miközben definiálta az ún. pozitív felelőséget – érintve a determinizmus és a szabad akarat koncepciót. Nagy teret szentelt – a büntető igazságszolgáltatás továbbfejlesztése egyik lehetséges irányaként – az állami (hivatalos) és a társadalmi (laikus) bíraskodás közötti hatalommegosztás újragondolásának. Szólt az egyéni felelőség mellett a testületi felelőség – elvben ugyan elismert, de a gyakorlatban nem élő – viselésének kérdéseiről.

Felelőség a bűncselekményekért témakörben egy thesszaloni és egy edinburgh-i egyetemi tanár tartott vitaindítót. C. Vouyoucas és D. McClintock a büntetőjog „ősi” kérdéseit feszegették; jelesül a tettarányos, illetve individuális büntetés, a nevelés avagy megtorlás problémáit. Az új társadalomvédelem elvi alapjáról erős kritikával illették a feltámadt klasszikus büntetőjog felfogást. Hitet tettek a Társadalomvédelem Nemzetközi Társasága ún. Minimál-programjában megfogalmazott irányvonala mellett, hangsúlyozva a dekriminalizáció és a depönalizáció szükségességét, a szabadságvesztés-büntetés visszaszorításának követelményét. Végül ismertették azt az újkeletű elképzelést, amely szerint a bűnelkövető és az áldozat között a közvetítés (angolul: meditation), valamint az ehhez kapcsolódó kártalanítás, békeltetés sikerrel alkalmazható a kisebb súlyú bűncselekmények esetében a büntetés mellett vagy inkább helyett.⁶

Felelőség a szabálysértésekért c. beszámolójában Máthé Gábor főiskolai tanár a közeljövő kodifikációs alapkérdéseivel⁷ foglalkozott. Hol húzható meg a határ a bűncselekmény és a normasértés, az ún. szabálysértés között? Szol-

5 V. ö.: Ferencz Zoltán: Az új társadalomvédelem néhány tendenciája. Jogtudományi Közlöny, 1983/1 szám.

6 Ehhez hasonló európai kísérletekről számol be: K. Sessar: A büntetés helyett az okozott kár jóvátétele. Vizsgálódások a gondolat lakossági fogadtatásáról. Jogtudományi Közlöny, 1987/8. sz.

7 Az 1986–1990 közötti időszak jogalkotási feladatairól szóló 2001/1986. (I. 31.) Mth. alapján a szabálysértések újraszabályozása 1988–1990-ben lesz esedékes. A konferencia 3. napirendi pontjának vitájával részletesen nem foglalkozom, ezért e bővebb szakirodalmi ajánlat; izelítőül a gazdag irodalomból: Szammel Lajos: Az államigazgatási felelőség alapproblémái. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa, Bp., 1982. továbbá A szabálysértési jogterület c. tanulmánykötet (szerk.: Nigriny Elemér) IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa, Bp., 1986. A kodifikációs tevékenység is előrehaladott állapotban van, hiszen „A szabálysértési jogterület kodifikálása” prekonceptió vitájára 1987. április 29-én került sor az Igazságügyi Minisztérium és a Magyar Jogász Szövetség rendezésében, az előadók Szabó András és Máthé Gábor voltak.

A Nemzetközi Társadalomvédelmi Társaság vezető alakjai, a hallgatóság első sorában középpütt Marc Ancel

gáltathat-e igazságot államigazgatási szerv vagy csak bíróság? Szükség van-e közigazgatási bíróságra?

A háromnapos tudományos ülészak vitáján harmincan – fele részben hazaiak – kértek szót. Két markánsan körülírható irányzat küzdelme jelentett számomra valódi szellemi izgalmat. Egyfelől a Vígh József által képviselt tettes-büntetőjog alapján álló, a társadalom közösségi erejére építő, korszerűsített kezelési felfogás, másfelől az a Szabó András és Békés Imre nevével fémjelzett törekvés, mely a klasszikus büntetéstannal újjáélesztett fogalmaival operál és a tetterányos megtorló büntetés híve.

Szinte hallom az olvasó lemondó kézlegyintéssel kísért felsóhajtását: „nincs új a nap alatt...” S talán igaza is van, hisz – első ránézésre – a reform-igény szorításába került bűnügyi tudományok lényegében visszakanyarodnak a modern büntetéstannal klasszikus iskoláihoz. Ugyanez persze elmondható a nagypolitikáról is, egyáltalában nem újkeletű fogalom a demokrácia, a pluralizmus, a hatalommegosztás, az emberi jogok, és így tovább. A kérdés csupán az, kapnak-e új tartalmat a régi kifejezések, kínálnak-e a klasszikus tanok korszerű eszközöket a bűnözés kezelésére.

Vígh József a restriktív gazdaságpolitika bűvész-dobozában egyszer már eltüntetett '84-es bűnmegelőzési koncepciót varázsolja elő a pozitív felelősség formájában. Hűséges eredeti elképzeléséhez, miszerint a bűn okainak felszámolásán keresztül küzdhető csak le: „... a büntetőjogi felelősségre vonás keretében

nagyon fontosnak tűnik, hogy ne csak a normasértő tetteire reagáljunk, aki az okozati lánc végén áll, hanem a korábbi láncszemekben elhelyezkedő személyek és szervezetek hatását is értékeljük, s vonjuk be azokat a bűnözés gyökereinek a felszámolásába. Ez a szemlélet érvényesítendő a pozitív felelősségre vonás esetében is.” Hogy mit ért Vigh professzor pozitív felelősségen? Idézem: „az ún. pozitív felelősség és felelősségre vonás az olyan emberi magatartásra való társadalmi reagálás, amely betartja a normákat, él és nem visszaél a jogaival, teljesíti, nem pedig megszegi a kötelezettségeit. A fő következtetés, ami ezzel kapcsolatban levonható, hogy az ösztönzés, az elismerés sokkal hatékonyabb eszköze a felelősségtudat kialakításának, mint a tiltások, a tilalomfák erdeje.” Ezzel Vigh tulajdonképpen ismételten hitet tesz – az oly sokszor és sokak által megkérdőjelezett determinista felfogása mellett.⁸

Figyelmét – talán a napirend kötöttsége folytán – leginkább az alapkérdésekre, úgymint a felelősség meghatározottságára a felelősségre vonási rendszerek kapcsolódásaira stb. irányította, így kevesebb büntetéstanai újítással szolgált. A negyedszázada folyó kriminológiai kutatások racionalitása nevében követelte a szabadságelvonás mint büntetés visszaszorítását, és ugyanezen alapról a laikus/társadalmi – ha tetszik közösségi – bíraskodás kiterjesztését az igazságszolgáltatásban. Vigh egyébként összegzését adta korábbi munkáiból ismert tanainak. A közösségi jellegű, szocialista társadalom hagyományosan azt a bűnkezelési módszert hirdeti, amely szerint a bűncselekmény a nem megfelelően szocializálódott magatartás eredménye, s mint ilyen társadalmilag determinált, sőt legyűrőse is csak a társadalmi erők mind szélesebb körű bevonásával érhető el. A közösségi elvárások elsődlegessége mellett, a túloldal, reform-retorikából ismert problémáit – lásd a testületi felelősség kérdését – is feszegeti, bár kivitelezhető javaslatokig nem jut(hat) el.

A másik tudományos irányzat, amit legjellegzetesebben Szabó András korreferátuma képviselt, több ponton ellentmondott a Vigh-féle koncepciónak. Mindenekelőtt tagadta egyetértve Békés Imrével, hogy a büntetőjog történetének alakulása filozófiai nézetek függvénye, cáfolta, hogy a determinizmus-indeterminizmus kérdésében történő állásfoglalás lenne a büntetési rendszer alakulása szempontjából a vízvonal. Véleménye szerint az adott állam általános közjogi berendezkedéséhez kötődik a büntetőjog felelősségi rendszere. Vagyis, a parlamentáris demokráciának, a klasszikus jogállamiságnak az ún. tett-büntetőjog felel meg, míg a „gondoskodó” jóléti vagy szociális államhoz a tettes-büntetőjog áll közel.⁹ A hazai paternalista államszocializmus válságba jutott – érvel Szabó András – és a kiütkeresés – párhuzamosan a politikai intézmények reformjával az egyén és a társadalom viszonyának újragondolását igényli. Szemben a Vigh-féle felfogással, Szabó András kölcsönhatást tételez fel a társadalom és egyén között, amelyben az egyén „nem rendel magát konform módon alá a társadalmi/állami elvárásoknak”.

8 Vigh József determinista álláspontjának részletes kifejtése a Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában című monográfiában található. Akadémia Kiadó, Bp., 1980. Másfajta megközelítéseket is tartalmaz a „Felelősség és szankció a jogban” tanulmánykötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1980.

9 A „gondoskodó” állam Szabó András szerint így vélekedik: „ha gondoskodom az állampolgárról (oktatás, egészségügy, szociális biztonság stb.), akkor korlátlanul be is avatkozhatok a köz- és magánéletébe is. Igényt tarthat a kezelésre, a személyiség átforgalmazására – büntetésként is –, hogy hozzáigazítsa a hibásan szocializálódott személyiséget egy általa helyesnek tartott, közösségének hirdetett elvárásrendszerhez. S ebből a szempontból az '50-es '60-as évek nyugati ún. jóléti állama és az ugyanaz időszakban létező keleti paternalista, szocialista állam között nem sok különbség volt”.

Szabó András vitatta, hogy a kriminológia, mint elméleti tudomány lenne a büntetőjog tanítómestere, bár elismerte empirikus jelentőségét: tükrözi az elméleti tételek gyakorlati megvalósulását. Viszont az ebből következő szikár racionalitás, a büntetőjogi rendezés számára – legalábbis egy az egyben – elfogadhatatlan: „... a kriminológia okosan akar gondolkodni, viszont a büntetőjog számára nem elég ha okos, igazságosnak is kell lennie. Követnie kell azokat az értékeket, amit a törvényesség, a törvény előtti egyenlőség, a jogállamiság kritériumai jelentenek”. A jogállamiság alapján elkülönülő bírói hatalom megerősítése szellemében hevesen ellenezte a hivatásos bírói igazságszolgáltatás felváltását a laikus bíraskodással (utalva a honi ún. társadalmi bíróságok működésének kudarcára). Ugyanezen alapon kifogásolta a kisebb súlyú normasértések – így pl. a szabálysértések – elbírálásának rendszerét, ami véleménye szerint nem dekriminalizálás, hanem csupán detribünalizálás, „bíróatlanítás”, vagyis az államigazgatási hatalom megengedhetetlen térnyerése.

Ami a konkrét büntetési reformelképzeléseket illeti,¹⁰ Szabó András a tényleges dekriminalizáció megvalósítása mellett szállt síkra, azaz nézete szerint helytelen, ha a büntetőjogi fenyegetés alól mentesített magatartás valamilyen alacsonyabb felelősség (szabálysértés, fegyelmi felelősség) körébe esik. A társadalmi közösség szerepét szintén Vighétől eltérően ítéli meg: „... hiszek a közösség emberformáló erejében, de nem messianisztikusan, nem lehet mindenkét megmenteni. A büntetőjognak a tette reálgálnia, s elég, ha megtorolja azt, ez nem antihumanus, ha a jogállamiság törvény szabta keretei között s elvei szerint történik. Elérkezett tehát a klasszikus büntetőjog alapelvei reneszánszának ideje, de mellette a büntetés végrehajtása során lehetőséget kell biztosítani a „kezelésre” is, nem kötelező módon, hanem szolgáltatás gyanánt”.¹¹ Nem tagadja viszont a közösségi beavatkozás nélkülözhetetlenségét a bűnmegelőzés területén, „önszerveződő társadalmi erők bevonására van szükség, de nem úgy mint eddig, az állami beavatkozás segédcapataként, nem segédrendőri funkcióban”.

Végezetül indokolt feltenni a kérdést, mi következik mindebből a büntetésvégrehajtás számára? Nem hiszem, hogy okos dolog lenne kikerülni a választást, úgy gondolni, hogy mindez csak egy-két tudós elmevillongása, az elmélet belügye. Annál inkább nem, mert eléggé mélyen gyökeredzik a bévések – de általában a jogalkalmazók – gondolkodásában egyfajta végrehajtói szellem, amely szerint jó, nem jó egy jogintézmény törvényi megfogalmazása, az a kötelességük, hogy a lehetőségekhez képest jól alkalmazzák őket. Ha már megszületett a jogintézmény, valóban csak ezt lehet tenni. Figyelemmel viszont arra, hogy az alkotmányozási hullám ma már több ponton (például az állampolgári jogok vonatkozásában is) elérte a büntetéstan partjait, és talán a közeljövőben újra lehet gondolni a bűnügyi jogterület egészét, ha másért nem a büntetőjog, a büntető igazságszolgáltatás és -végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében. A jogszabályok alkotó kidolgozásában közreműködve el lehet kerülni azt, hogy ne a mások által kitűzött – és a gyakorlatban megvalósíthatatlan – célok és feladatok szorításában vergődjék a büntetésvégrehajtás, miként nemegyszer napjainkban.

10 Lásd erről bővebben: Szabó András: A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga. Jogtudományi Közöny, 1988/8. szám.

11 Ennek a – régen hangoztatott – elképzelésnek az a racionális magja, hogy a börtön mai totális rendszerében nem alakulhat ki az elítéltekben a pedagógiai szükségesség együttműködési képesség.

Zárszóként bármilyen meghökkentő: mindkét – elviekben szembenálló – büntetéstanai áramlatnak rendkívül hasonlatosak a konkrét büntetőjogi reform-elképzelései, sőt mi több, teljesen egybecsengenek – és nyilván nemcsak a konferencia miatt – az új társadalomvédelem programjával, ami Marc Ancel szavaival így fejezhető ki.

„1. A börtönbüntetés a bűnözés elleni reakció ultima ratioja, nem szabad alkalmazni, csak kivételes esetekben, amikor a reakálás minden más módja lehetetlen.¹²

2. A büntetőpolitika kötelessége olyan büntető intézkedések kimunkálása, amelyek a börtön alternatíváját jelentik és amelyek a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit szankcionálhatják; velük szemben törekedni kell arra, hogy az elzárás kiküszöböljük.

3. Azok számára, akik kivételesen mégis meg lesznek fosztva szabadságtól, rendszeresen folytatni kell a büntetési reform-mozgalmat, amely a börtönrendszer modernizálására és emberibbé tételére irányul.”

dr. Kabódi Csaba

12 Ennek kimondása önmagában még nem jelenti az ún. rövid tartamú (általában hat hónapalatti) szabadságvesztés teljes elutasítását. Nyugat-Európában előszeretettel alkalmazzák, sőt a szakirodalom egy jelentős része is támogatja, és nemcsak generál-preventív hatása miatt. Például Angliában az ún. „short, sharp, shock” rendszere (ami egy rövid, der erős intenzitású, sokkoló végrehajtási mód) különösen a fiataloknál az egyéni megelőzés szempontjából is eredményesnek mutatkozik. A konferencián Békés Imre szólal fel pártolól a rövid tartamú szabadságvesztés mellett.